

Studij stila kako je ovdje izložen može ponajprije imati posve praktičnu, pedagošku svrhu: da oživi nastavu materinskog jezika, da pomaže tumačenju i razumijevanju književnih tekstova; i napokon, kad već sam ne donosi vrijednosne sudove, studij stila literarnom kritičaru i literarnom historičaru ipak može pružiti dragocjene podatke na osnovu kojih će oni kudikamo sigurnije i objektivnije temeljiti *svoje* sudove.¹

NARODNI I STRUČNI NAZIVI ZA BOLESNIKE

Milan Šipka

Zdravi ljudi obično zaziru od bolesnika, nekad opravdano (a često i neopravdano) izbjegavaju dodire s njima, govore o bolesnicima sa sažaljivanjem, a neki ih čak izvrgavaju ruglu i smijehu. U našim zaostalijim krajevima bolest se smatra sramotom, pa je zato oni koji obole kriju. I u razvijenijim gradskim sredinama bolesnici se često ustručavaju da priznaju kako boluju, recimo, od tuberkuloze ili neke venerične bolesti — pa makar bili i »negativni« — jer se boje nerazumijevanja sredine. To je posljedica naše još relativno niske opće i medicinske prosvijećenosti. U budućnosti će se stanje sigurno promijeniti, ali danas je, na žalost, još uvijek tako. Još uvijek se bolesnici — i pored sve njege i pažnje koju im pružaju rođaci i medicinari — u zdravoj sredini osjećaju kao izopćenici. To njihovo osjećanje, stav zdravih (koji je često grub i uvredljiv) i odnos medicinskog osoblja, — sve je to došlo do izraza i u jeziku: *u nazivima za bolesnike*.

U govoru naroda nazivi za bolesnike su rašireni, ima ih mnogo i različiti su u različitim krajevima. Po svojoj raznovrsnosti u tvorbi i značenju oni predstavljaju pravo malo jezičko blago. Pa ipak su im jezičari dosad posvećivali malo pažnje. Kao da se i na njih prenio onaj zazor koji je pratio bolesnike i činio ih posebnom kategorijom ljudi izvan društva. Zar i nazivi za bolesnike da budu izvan dometa jezičnoga interesa? Došlo je vrijeme da se oni popišu, ozbiljno prouče i unesu u rječnike, u gramatike i stručnu štampu. Ovaj moj rad samo je skroman prilog tome nastojanju.

Nazive za bolesnike proučavao sam na relativno uskom jezičkom području (Bosanska krajina), ali sam se oslanjao i na izjave ispitanika iz drugih krajeva (Banat, uža Srbija, Kordun). Ispitivanja sam vršio u različitim sredinama: među samim bolesnicima u Opštoj bolnici u Banjoj Luci, kod bolničara, učenika Srednje medicinske škole i u narodu. Evo rezultata tih ispitivanja!

¹ Referat s III kongresa jugoslavenskih slavista u Ljubljani (u rujnu 1961).

Svi nazivi koje sam našao u govoru i stručnoj medicinskoj literaturi tvore se uglavnom na tri načina:

- 1) prema narodnom ili stručnom nazivu bolesti (npr.: sušica — sušičavac, tuberkuloza — tuberan);
- 2) prema oboljelom organu (npr.: srce — srcaš) i
- 3) prema nekom nedostatku koji je posljedica bolesti (npr.: njemak, gluhonja, šepavko).¹

Razmotrit ćemo ova tri načina tvorbe posebno.

1. Nazivi za bolesnike koji su načinjeni prema narodnom ili stručnom nazivu bolesti tvore se od imenske ili pridjevske osnove i nastavaka:

- AC: gonoréjac, gūbavac, gūšavac, kīlavac, sīpljivac, sūšičavac, šūgavac. Ovdje je osnova pridjevska: grbav + ac > grbavac, gušav + ac > gušavac itd. Iznimka je samo *gonoréjac*, gdje je osnova imenska: gonorej + ac > gonorejac.
- AK: bēdak, lūdāk, mānijāk.
Ovih je imenica malo i one označuju duševne bolesnike. U nazivima *bedak* i *ludak* osnova je pridjevska: bed(ast) + ak > bedak, lud + ak > ludak, a u *manijak* imenska: manij + ak > manijak.
- AN: gūšān, tubērān.
I ovih imenica ima vrlo malo. *Gūšān* sam čuo samo na dva mjesta u Gornjem Šeheru kod Banje Luke. Inače se tako obično naziva jedna vrsta golubova: golub gušan. *Tubērān* se često čuje gotovo na cijelom našem jezičnom području, i to više u gradskoj sredini nego na selu. Taj naziv je načinjen od krnje imenske osnove: tuber (kuloza) > tuber + an > tuberan.
- AR: hipohōndar, tifusār, ūlkusār.
Ove su imenice načinjene od imenske osnove prema stručnim nazivima bolesti (hypochondria, typhus, ulcus), a čuju se uglavnom u krugovima obrazovanih bolesnika.
- JAR: alkohōličār, epileptičār, histèričār, hipomāničār, jèktičār (jèftičār, jèvtičār), neuròtičār, pādavičār, paralitičār, psihomāničār, skleròtičār, sūšičār (u narodu pogrešno i: sušničār), šizofrèničār, žùtičār.
Ovdje imamo tvorbu od dviju različitih imenskih osnova. Nazivi *jèktičār* (*jèftičār*, *jèvtičār*), *pādavičār* i *žutičār* nastali su prema narodnim nazivima bolesti: *jektika* (i sl.), *padavica*, *sušica*, *žutica*.

¹ Prilikom popisa nisu uzeti u obzir metaforički nazivi kao, na primjer, *bosòglavac* (koji je »bos« po glavi, ćelavac), *eklektik* (koji ima »različite poglede na svijet«, frljav, zrikav).

Ispred nastavka *-jar* došlo je do palatalizacije krajnjeg *k* i *c* u osnovi: jektik *-jar* > jektičar, padavic *-jar* > padavičar itd. Nazivi *epileptičar*, *histeričar*, *neurotičar*, *paralitičar*, *šizofreničar* i sl. nastali su prema stručnim nazivima bolesti (epilepsia, hysteria, neurosis, paralysis, shizofrenia) a od osnove već stvorenih naziva za odgovarajuće bolesnike: epileptik, histerik, neurotik itd. (*histeričar* < *histeria* > *histerija* > *histerik* + *jar* > *histeričar*. Slično imamo i kod imenica matematik — matematičar. Prema ovim imenicama nastale su i: *astmâtičār*, *dijabêtičār*, *luè-tičār*, *rahitičār*, *sifilističār*.

- AŠ: čankirāš, čirāš, frēnāš, vrēnāš koji ima frēngu ili vrēngu, tj. syphilis, lues), gonorējāš (rijetko!), gripāš, kancērāš (cancer, tj. rak), karcinômāš (od carcinoma, rak), lèprāš, rākāš, strùmāš, še-čērāš, tebēcāš, trahômāš, tripèrāš.
Ovdje su zanimljivi nazivi *šéceraš* i *tebecaš*. U prvom slučaju osnova je *šécér* (od šécerna bolest, dijabetes melitus), a u drugom *tebec* (prema TBC, kratice za tuberkulozu). Od jednog sam bolesnika čuo i naziv *ceaš*. Rekao je za drugog bolesnika: »To je ceaš, neće on dugo!« Htio je reći da ovaj ima rak. *Ceaš* je nastalo prema kratice Ca (čit. ce-a) za stručni naziv raka: carcinoma.
- IK: histèrik, neurastènik, neuròtik, skleròtik, itd.
O ovim je nazivima bilo već riječi kod tvorbe na *-jar*. Prema njima su nastale imenice *neručik* i *šizik* (skraćeno od šizofrenik) s jakim pejorativnim prizvukom, kakav uostalom imaju gotovo svi nazivi za bolesnike. (O tome detaljnije v. pod II!).
- KO: gušávko, jektičávko (jeftičávko), kilávko, šugávko, živčávko.
Ovdje je osnova pridjevska: gušav + ko > gušavko, jektičav + ko > jektičavko itd. Naziv *živčavko* nastao je prema ostalim nazivima ove vrste.
- ONJA: brūkonja (onaj koji ima »bruk«, tj. bruh, struč. hernia), gúšonja, kílonja (od *kile*, struč. hernia), svrábonja (koji ima svrab, šugu, struč. scabies), žválnja (koji ima žvale, struč. angulus infectiosus).

Pored ovakve tvorbe nazivi ove vrste nastaju i bez nastavka. Tako na primjer: kleptómān, narkómān, nēuropāt (od kleptomānija, narkomānija, neuropātija, psihopātija).

Neki opet imaju oblik hipokoristika: žúco (žútičār), túbero (tubèrān, tebēcāš), žváló (žválnja), kílo (kílonja) itd.

2. Nazivi za bolesnike koji su nastali prema nazivu oboljenja organa nisu česti. Oni se tvore od imenske osnove i nastavka:

— AŠ: bubrègāš, grlāš (rijetko!), džigèrāš, jètrāš (jetrènjāš), nèrvāš, plūcāš, srčāš.

Ovdje je po značenju zanimljiv naziv *džigeraš*. Džigerašima se nazivaju i plućni (tuberkulozni) bolesnici i oni kojima je bolesna jetra. Do toga je došlo zbog dvostrukog značenja imenice džigera (odnosno džigerica). Postoji bijela džigerica (pluća) i crna džigerica (jetra). Tako govori narod moga kraja (Potkozarje).

— IK: plūćnik, srčanik.

Ovi se nazivi rijetko čuju. *Srčanik* je srčani bolesnik u govoru nekih seljaka iz okoline Banje Luke. Jedan ispitanik iz Srbije rekao mi je isti oblik. Čini mi se da je taj naziv loše načinjen; bolji je *srcaš*.

Nazivi *grūdobōlnik* i *ūmobōlnik* načinjeni su od pridjeva grudobolan i umobolan: grudoboln + ik > grudobolnik, umoboln + ik > umobolnik.

Pored ovako načinjenih naziva najčešće se upotrebljavaju izrazi *duševni bolesnik*, *srčani bolesnik*, *bubrežni bolesnik* itd. Bolničari po odjelima govore samo pridjev: *bubrežni*, *srčani*, *grudni* (kao dežurni, požarni i sl.). Npr: Na ovom su odjelu samo srčani. S duševnima najteže izlazim na kraj itd. (O tome detaljnije pod II!)

3. Nazivi nastali prema nekom nedostatku koji je posljedica bolesti ne označuju bolesnike u užem smislu te riječi. Tu se zapravo radi o invalidima, tj. osobama čije je zdravlje trajno narušeno bolešću ili posljedicama povreda, ranjavanja i dr., i koje su zbog toga manje sposobne, odnosno nesposobne, za privređivanje. (V. »Medicinski leksikon«, NIP; Zagreb, 1954, str. 403 b!) Prema riječi invalid, koja ima opće značenje, nastali su u narodu izrazi: *invalid u ruku*, *u nogu* itd.

U ovu grupu idu i nazivi za one ljude koji nisu ni bolesnici (u užem smislu) ni invalidi, a ipak imaju neki nedostatak. Takav je naziv *ćelavac*, *ćelo*, tj. onaj koji je ćelav. Ćelavost (struč. alopecia) može biti posljedica neke kožne bolesti ili sifilisa, često dolazi i sa starenjem, a u mnogim slučajevima uzrok nije ispitan. Budući da je nedostatak kose posljedica bolesti (najčešće!), *ćelavac* nije ušao među one nazive koji su nastali prema nazivima bolesti, nego ide u ovu grupu.

Svi nazivi ove vrste tvore se od pridjevske osnove i nastavka:

— AC: ćelavac (od ćelav + ac), firfljivac, firflavac, glúvac, gr̄bavac, kljākavac, mūcavac, mūtavac, nijèmac (koji je nijem: nijem + ac), slijèpac, tēpavac, vrljavac, zrikavac.

Naziv glúvac čuje se rijetko i u govoru naroda (barem ovdje u Bos. krajini). Pored *gr̄bavac* čuje se često i deminutiv *gr̄bica*.

- AĆ: glùhāć (glùvāć).
Znam jedino za ovu riječ s takvim nastavkom.
- AJA: sakatája (od sakat + aja).
Tako govori samo narod u nekim krajevima. Čuo sam taj izraz nekoliko puta među muslimanima, a i od Srba, ispitanika iz selâ oko Jajca i Livna. Nastavak je turskog porijekla.
- AK: njēmāk (od nijem + ak > njemak, onaj koji je nijem).
Ovaj je naziv bolji od naziva *nijemac* (kako govore seljaci iz moga kraja), pa bi ga trebalo preporučivati. *Njemak* je pisao još Šenoa (sjetimo se njemaka Jerka Iz »Zlatareva zlata«!).
- AN: glùhan (glùvan), kljākan (koji je kljast, kljakav), škřbān (koji nema zuba), ćòrkan (koji nema jednog oka).²
Pravilno je nastao samo izraz *gluhan* (gluvan) (od gluh (gluv) + an). Ostali su nastali analogijom prema ovome od hipokorističkih oblika škřbo > škřbān, ćóro (ćórko) > ćòr + an > ćòrkan, kljāko > kljak + an > kljākan.
- AŠ: dustabānāš (koji ima dus tabane, ravno stopalo, Plattfuss, struč. pes planus). Čuo sam u narodu i *dustabānlija*, a na jednom mjestu i *dustabāndžija*. Ovdje su uzeti turski nastavci *-lija* i *-džija*.
- ČA: gluvča (od gluv + ča, koji je gluv).
Čuje se samo u istočnim krajevima našeg jezičkog područja.
- KO: brbljāvko (vrljāvko), mutāvko, tepāvko, šepāvko.
- ONJA: ćélonja, ćóronja, glúhonja (glúvonja), gr̄bonja, krézonja, múconja, mútonja, šeponja, šúkonja (koji nema uha) itd.
Ovi nazivi nastali su od osnove hipokorističkih oblika *ćélo*, *ćóro*, *glúho*, *krézo*, *múco* itd. Po tome se izdvajaju od ostalih imenica ove vrste.
- UH: sakātūh (od sakat + uh).
Taj naziv sam čuo u Gornjem Šeheru više Banje Luke. Karakterističan je za govor muslimana.

Među nazivima koji su nastali prema nekom nedostatku naročito su rašireni hipokoristički oblici.³ Navest ću samo neke zanimljivije:

břnjo, onaj koji ima rasječenu usnu. Negdje tako zovu i one bez nosa (koji imaju »sedlast« nos — obično posljedica sifilisa).

² O značenju pridjeva *ćorav* i njegovim izvedenicama v. članak prof. Vincea: »Jedna potrebna, ali neadekvatna riječ« (Jezik, VII, 3, 4)!

³ Mnogi su zapisani već u Vukovu Rječniku.

- rnjo*, onaj koji ima tup nos. Tako govore u Srbiji (okolina Kruševca).
krljo, koji nema zuba, koji je krljav.
šuko, koji nema uha. Postoji i kao prezime.

Posebnu grupu naziva za bolesnike čine one imenice koje nisu nastale ni na jedan od tri spomenuta načina. To su:

- dijetalac*, bolesnik koji je na dijeti, dijetalnoj ishrani;
kavèraš, tuberkulozni bolesnik koji ima kaverne (izraz sam čuo u Gornjem Šcheru);
pneumāš, tuberkulozni bolesnik koji se liječi pomoću »pneuma«, tj. pneu-
 motoraksa;
venulac, tuberkulozni bolesnik.

Nazivi *kaveraš* i *pneumaš* nastali su prema *tebecaš* i sl., a *dijetalac* i *venulac* imaju poseban nastavak: *-lac*. U *dijetalac* osnova je imenska (di-
 jeta + lac), a u *venulac* glagolska (venuti > venu + lac > venulac).

II

Pored bogatstva u načinima tvorbe nazivi za bolesnike zanimljivi su i po upotrebi u narodnom govoru, književnom jeziku i stručnoj literaturi. Analizom njihova značenja možemo doći do ovih konstatacija:

1. U narodnom govoru nazivi za bolesnike imaju jači ili slabiji pejorativan prizvuk. Ovo se naročito odnosi na nazive koji su nastali prema nazivu bolesti, a još više na one koji su načinjeni prema nekom tjelesnom nedostatku. Tu je izražena sva grubost i nevidavnost zdravih prema bolesnima. Zato u ličnom kontaktu sa bolesnicima ne bi trebalo govoriti izraze *tuberan*, *šizik*, *čoravko*, *gluvać* i sl. Takve riječi vrijedaju, pa ih i inače treba izbjegavati.

Da su to zaista pejorativni izrazi, možemo se vrlo lako uvjeriti ako ih upotrijebimo u zvaničnom kontekstu. Kako bi zvučalo kad bismo mjesto Savez slijepih Jugoslavije napisali Savez slijepaca(!) Jugoslavije. Naravno: uvredljivo! Ili, zar bismo mjesto Savez gluhih Jugoslavije mogli govoriti i pisati Savez gluvaća (ili gluhonja) Jugoslavije? Nikako! Bilo bi to i smiješno i žalosno. Isto tako, ne može se za psihijatrijski odjel u bolnici kazati da je to odjel u kome se liječe *ludaci*, nego *duševni bolesnici*.

Pejorativnost ovih izraza očituje se i u njihovoj metaforičkoj upotrebi. Tako u narodu slaba, nespretna ili nesposobna čovjeka zovu *kilavac*, *jeftičavko* i sl. (»Šta će taj kilavac? On se ne može ni kruva najesti!« kažu u mom kraju za nekoga čovjeka koji bi htio da se izjednači s ostalima.)

2. Zbog pejorativne note mnogi se nazivi za bolesnike ne upotrebljavaju u stručnim medicinskim krugovima, pa ni u stručnoj literaturi. Tu se mjesto *tuberan*, *tebecaš*, *sušičavac*, *sušičar*, *jektičar*, *jeftičavko* i sl. govori i piše: *tuberkulozni bolesnik*. Isto tako: *duševni bolesnik*, *srčani bolesnik*, *bubrežni bolesnik* itd. Bolničari te izraze skraćuju, pa govore: *srčani*, *duševni*, *bubrežni* i sl. (O tome je naprijed već bilo riječi.) Tako sam čuo i u narodu, samo time se bolesti daje prizvuk stravičnosti: On je *srčani* (tj. težak bolesnik) — govore seljanke u pola glasa ili šapatom iza leđa bolesnika.

3. Neki nazivi koji su nastali prema stručnim nazivima bolesti ušli su u književni jezik i stručnu literaturu. Oni nemaju pogrdnog prizvuka. To su na primjer: *epileptik*, *hipohondar*, *tifusar* itd.

4. Nazivi *dijabetičar*, *srcaš*, *ulkusar* i sl. tako su obični da ih govore za sebe i sami bolesnici. Čuo sam kako jedan *srčani bolesnik* govori: »Mi *srcaši* imat ćemo najlakšu smrt, jedan trenutak i — gotovo!« Više puta našao sam u našim dnevnim i nedjeljnim listovima u rubrikama gdje se daju medicinski savjeti različita pitanja bolesnika koji sebe nazivaju *dijabetičarima*.

Iz svega što je dosad rečeno može se zaključiti da je upotreba naziva za bolesnike u narodnom govoru i u medicinskim krugovima raznolika. Na jednoj strani ti nazivi su odraz shvatanja relativno zaostale sredine (ali sa mnogo duha i snage) i njena stava prema bolesti i bolesnicima, a na drugoj oni nastaju iz opravdane potrebe da se nađu najprikladniji jezični izrazi za ljude koji boluju od različitih bolesti. U novije vrijeme nastaje sve više ovih drugih naziva, bez pejorativnog prizvuka, pa im se time osigurava mnogo šira upotreba. Koliko su ti nazivi ovladali našim jezičkim područjem, koliko ih ima i kako se sve tvore, kakva im je služba i koliko su prodrli u savremeni književni jezik i medicinsku terminologiju, sve bi to mogao biti predmet jedne veće studije, koja bi nauči o jeziku svakako bilo potrebna.

O S V R T I

OSVRT NA BROZOVIĆEVU »PORUKU«

Zadarski docent dr Dalibor Brozović objavio je u 3. broju ovogodišnjeg »Jezika« zanimljiv, sadržajan i duhovit članak pod nazivom »Poruka o udesu riječi«. U tom članku dr Brozović pokazuje kako iz književnog jezika kadšto nestaju sasvim dobre i pravilne riječi, a zamjenjuju ih i slabije i manje izražajne riječi. Nakon potanke analize autor se suprotstavlja jezičnoj modi »kad

ona guši jedne riječi i njihovim značenjem opterećuje druge koje su već više ili manje opterećene vlastitim funkcijama«. Zaključci do kojih on dolazi i po mojem su mišljenju potpuno pravilni. Tako uostalom gledaju i najistaknutiji današnji hrvatski i srpski jezični stručnjaci i književnici, a na takvim su načelima zasnovana i dva naša glavna jezična priručnika današnjice: »Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika« iz 1960. i »Rječnik hrvatskosrpskoga književnog je-